УДК 159.923 https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17(62).08

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАТЕВИХ ВІДМІННОСТЕЙ У ПРОЯВІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Вікторія Предко
доктор філософії в галузі психології, старший науковий співробітник
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи
03045, Україна, м. Київ, пров. Віто-Литовський, 98-А
tori.viktoriya@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5160-7636

Анотація
У статті розглянута проблематика необхідності переосмислення психологічного змісту освітнього процесу, зокрема підкреслена нагальна потреба розвитку особистісних аспектів особистості, а саме її життєстійкості. Розкрито психологічний зміст поняття життєстійкості, її основних функцій. Підкреслено, що вона є провідною структурою особистості, яка містить три взаємопов'язані між собою загальні диспозиції, а саме залученість, відчуття контролю, прийняття виклику та функціонує як основний ресурс опору під час зіткнення зі стресовими умовами. Відзначено її провідну роль у адаптації особистості, збереженні психічного здоров'я та психологічного благополуччя, формуванні уміння ефективно протистояти труднощам та реалізовувати власний потенціал. Визначено, що найсензитивнішим етапом розвитку життєстійкості є підлітковий вік. Наголошено на тому, що освітня соціалізація є ефективною системою, яка сприяє становленню особистості, а саме забезпечує прийняття її соціальної ролі, поступове засвоєння вимог суспільства, норм та цінностей. В той же час, зазначено, що лише з урахуванням спеціально створених умов, можна буде сформувати необхідні особистісні характеристики, які допоможуть урегулювати конструктивну взаємодію з оточуючим світом. Також, у статті відображено результати дослідження, які демонструють психологічні особливості прояву життєстійкості. Зокрема, більшість досліджуваних виявляють високий рівень життєстійкості, що свідчить про тенденцію до конструктивної поведінки в складних життєвих ситуаціях. Проте, рівень життєстійкості у хлопців виражений значно нижче, ніж у дівчат. Серед особливостей прояву структурних компонентів життєстійкості, було виявлено, що найвищого рівня набуває компонент залученості, в той час, як найнижчого – структурний компонент виклику. Так, у зв'язку з активним інтересом до оточуючого світу, амбіційністю, потребою в самореалізації, знаходженні свого місця та референтної групи підлітки прагнуть бути залучені до соціальної взаємодії, виявляють бажання активної участі у соціальних процесах оточуючого середовища. Однак, у зв'язку з віковими особливостями, схильні також проявляти максималізм та перфекціонізм, який значною мірою, перешкоджає розвитку вміння отримувати позитивний досвід зі складних ситуацій та не боятися змін.
Ключові слова: життєстійкість, підліток, складна життєва ситуація, освітнє середовище, освітня соціалізація

Вступ

На сьогодні особливої актуальності набувають питання, пов'язані з переосмисленням змісту і результатів освітнього процесу, його відповідності вимогам сучасних стандартів. Так,

удосконалення системи освіти здійснюється шляхом підвищення якості освітніх послуг, через впровадження нових технологій оптимізації способів освітньої взаємодії, підвищенням рівня безпеки в освітньому середовищі. Проте, будь-які як традиційні, так і інноваційні освітні процеси, мають враховувати не лише організаційно-методичні, але й особистісні аспекти. Відчуття нестабільності, дискомфорт, стан невизначеності – основне проблемне місце, що потребує негайного урегулювання, оскільки ігнорування психологічних потреб учасників освітнього процесу може негативно позначатися не тільки на емоційному дисбалансі, а й на їх інтелектуальній продуктивності.

Освітні організації, як провідні агенти соціалізації покликані забезпечити ефективний розвиток в безпечному освітньому середовищі, проте це можливо лише при створенні спеціальних для цього умов, зокрема розуміння індивідуально-особистісних особливостей учасників освітнього процесу і їх можливостей, не тільки в плані реалізації особистісного потенціалу, а й у плані протистояння об'єктивно існуючим «загрозам» психологічного характеру. Таким чином, особливого значення набуває цілеспрямований розвиток в учнів відчуття життєстійкості, яке забезпечить розвиток почуття відповідальності за власну життєдіяльність, уміння ефективно реалізовувати власний потенціал, а також протистояти труднощам.

Останні 30 років психологи активно вивчають феномен життєстійкості, який інтерпретують як головний фактор подолання стресових подій та важких життєвих ситуацій. Основоположником цього поняття є Kobasa S. та Maddi S., які представляли його як провідну структуру особистості, основу якої складають три взаємопов'язані між собою загальні диспозиції, а саме залученість, відчуття контролю та прийняття виклику, які функціонують як основний ресурс опору під час зіткненні зі стресовими умовами (Kobasa, Maddi, & Kahn, 1982: 168–177). Залученість визначається як наявність справжнього інтересу до життєдіяльності, допитливість та соціальна активність. Диспозиція контролю визначається як усвідомленість власної здатності впливати на події, здатність контролювати ситуацію та власні емоційні реакції. Прийняття виклику – забезпечує сприйняття будь-яких змін і подій як основних можливостей для власного вдосконалення. Так, Мадді характеризував життєстійкість як необхідну психологічну якість, яка забезпечує здатність перетворювати стресові обставин із потенційно небезпечних у сприятливі можливості для особистісного зростання (Maddi, 2020: 393–398).

Сучасні дослідники визнають, що життєстійкість більше ніж просто ставлення особистості до труднощів, вони представляють її як стиль особистості, узагальнений спосіб існування, який забезпечує ефективне функціонування когнітивних, емоційних та поведінкових проявів. Вважається, що саме життєстійкість впливає на те, як людина сприймає себе та яким чином взаємодіє з оточуючим світом (Hosseini, Hesam & Hosseini, 2022: 196–207).

Життєстійкість дещо подібна іншим психологічним конструктам, зокрема локусу контролю, відчуттю конгруентності, самоефективності та оптимізму. Вона забезпечує адаптацію, психічне здоров'я та психологічне благополуччя, сприяє розвитку мотивації, впевненості у майбутньому, прагнення знайти сенс у житті та самореалізуватися. Життєстійкість – це вміння особистості відчувати задоволення від власної життєдіяльності, вона виражає активну життєву позицію особистості, ініціативність, відповідальність за всі життєві події. Надає можливість особистості повноцінно, найбільш ефективно використовувати свій потенціал, свої інтелектуальні здібності, повною мірою проявляти вищі психічні функції, а головне перешкоджає ролі жертви, допомагає впоратися навіть із

найважчими життєвими подіями. Життєстійкість сприяє використанню ефективних усвідомлених стратегій протистояння стресу, оперативній здатності відновлюватися, а головне знаходити сенс в пережитих труднощах (Предко & Предко, 2021: 98–100).

Варто зазначити, що для сприятливого рівня життєстійкості важливим є наявність розвиненого, високого рівня всіх структурних компонентів: залученості, контролю, виклику. Тобто, для ефективного функціонування життєстійкості недостатнім буде розвиток лише одного з них. Так, якщо людина матиме високий рівень структурного компоненту життєстійкості – контроль і, в той же час, низький рівень – залученості та виклику, то взагалі не зможе сформувати екзистенційну мужність. Такі люди не матимуть схильності до аналізу власних помилок, тенденції до удосконалення та знаходження сенсу у життєвих труднощах. Вони можуть зазнати ще більшої невдачі, ніж будь-хто інший, оскільки для справжньої екзистенційної мужності, життєстійкості потрібно не просто вміти регулювати власні емоції, а усвідомлювати сенс життєвих подій, прагнути знайти позитив, незважаючи ні на що, не ізолюватися, а залишатися активними, залученими у життєдіяльність. Також, ці люди будуть сповнені нетерпіння, дратівливості та гірких страждань щоразу, коли зусилля контролю зазнають невдачі.

Люди з високим рівнем залученості, але водночас низьким рівнем контролю та виклику ніколи не зможуть конструктивно взаємодіяти з оточуючим середовищем, будувати стосунки з іншими. Вони схильні повністю розчинятися в інших, здатні повністю втратити себе, свою індивідуальність або ж, навпаки, порушувати особистісні кордони інших. Люди, які мають високий рівень структурного компоненту життєстійкості – виклик, й, водночас, мають низький рівень контролю й залученості, будуть прагнути отримати якомога більше нових вражень, однак вони не міститимуть ніякого екзистенційного сенсу. Здебільше це має тенденцію проявлятися у авантюризмі, азартних іграх і ризикованих видах діяльності, які привносять азарт та адреналін.

Згідно з екзистенційною психологією, сенс не надається людині від початку, а створюється завдяки рішенням, які вона приймає (May, 1958: 37–91). Будь-які життєві рішення, особливо в складних ситуаціях, мають бути здійснені завжди на користь нового, перспективного майбутнього, яке веде до особистісного розвитку та самореалізації. Однак, часто страх та онтологічна тривога стримує людей від рішень, орієнтованих на майбутнє та розвиток. Таким чином, лише поєднання всіх структурних компонентів: залученості, контролю, виклику є найкращою операціалізацією екзистенційної мужності та життєстійкості. Лише поєднання всіх структурних компонентів феномену життєстійкості забезпечують мотивацію приймати важливі рішення, робити вибір на користь нового та невідомого, рухатися на зустріч своїй мрії, незважаючи на ту невизначеність та тривогу. Саме такий вибір і призводить до справжнього яскравого життя, а не буденного існування. С. Мадді використовував для опису життєстійкості термін «ідеальна ідентичність», який характеризує людину, яка живе енергійним і ініціативним життям, відкриту новим враженням та невизначеності майбутнього. На іншому, протилежному кінці спектру життєстійкості – «екзистенційний невротик», який ухиляється від будь-яких змін, завжди шукаючий передбачуваність та безпеку (Maddi, 2020: 393–398).

Рівень життєстійкості значною мірою пов’язаний з ефективністю переживання, зокрема зі здатністю осягнути внутрішній досвід. Переживаючи важкі життєві обставини, людина долає їх завдяки внутрішній діяльності, яка є певним продукуючим процесом, що забезпечує особистості усвідомлення власних цінностей, особливого індивідуального сенсу. Відповідно,

це переживання сповнене значними рефлексивними механізмами, які допомагають людині пізнати свій внутрішній світ, а головне надає можливість вирішити критичну ситуацію. Іншими словами, розуміння значимості пережитої події, її сенсу надає ресурси задля адаптації й подальшої реалізації життєвих планів (Предко, 2019). Життєстійкість надає змогу особистості успішно переносити стресові ситуації, підтримувати оптимальну працездатність, зберігати внутрішній баланс, тобто вона постає провідним адаптаційним потенціалом, який сприяє особистісному зростанню.

Життєстійкість не є вродженою якістю особистості, вона розвивається протягом життя, а особливо під час освітньої соціалізації. Відомо, що освітня соціалізація є ефективною системою, яка сприяє становленню особистості, зокрема забезпечує прийняття особистістю своєї соціальної ролі, поступове засвоєння вимог суспільства, норм та цінностей, формування значимих особистісних характеристик, які регулюють її взаємини із суспільством. Вона містить три взаємозалежних процеси, а саме: соціальну адаптацію, активне пристосування до умов середовища шляхом інтеріоризації зовнішніх норм; індивідуалізацію, прояв особливих реакцій пов'язаних з унікальним світосприйняттям; соціально-психологічну інтеграцію, поступове упорядкування інтрапсихічних функцій та узгодження їх у відповідності з вимогами соціальної реальності (Terziev & Vasileva, 2022).

У зв'язку з тим що, найсензитивнішим етапом становлення особистості є підлітковий вік, то він є найбільш сприятливим часом для розвитку життєстійкості. Незважаючи на те, що цей період розвитку часто супроводжується вираженим внутрішнім конфліктом між прагненням до психологічної автономії та недостатнім рівнем розвитку психологічних механізмів регуляції поведінки, прагненням до самореалізації, самовдосконалення та неможливістю віднайти найоптимальніші стратегії розвитку, саме в підлітковому віці, формується життєвий план та основні психологічні установки особистості, активізується залученість в різні сфери суспільного життя, що й обумовлює весь зміст внутрішнього життя (Горленко, Марухина, Панок, Предко, Рибалка, Романовська & Сосновенко, 2020). Відповідно, близьке оточення людини здатне заохотити її вірити в те, що вона може перетворити негаразди на можливості, сформувати стійкі психологічні установки залученості, контролю та виклику, які й становлять екзистенційну мужність, а саме життєстійкість. Освітній заклад постає тим близьким оточенням, в якому знаходиться підліток. Зокрема, він є провідним процесом цілеспрямованої соціалізації особистості, який надає ресурси для подальшого розвитку, а саме забезпечує набуття індивідом тих особистісних характеристик, які є необхідними компонентами задля сприятливого становлення соціальних, професійних, світоглядних і громадських якостей.

Таким чином, лише шляхом організації сприятливого освітнього середовища, можна досягти необхідного рівня соціалізації підлітків, зокрема високого рівня її життєстійкості. Оскільки саме вона постає провідним ресурсом особистості, який забезпечує прагненням жити повноцінним життям, попри всі труднощі, які виникають у людини, вона допомагає ефективно долати труднощі та досягати поставлених цілей.

Мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні рівня вияву життєстійкості та сформованості її структурних компонентів у підлітків**. Завдання** дослідження:1) визначити середній рівень прояву життєстійкості, а також її структурних компонентів у підлітків; 2) дослідити основні психологічні відмінності особливостей прояву життєстійкості серед дівчат та хлопців.

Методи дослідження

Було проведене дослідження для виявлення психологічних особливостей прояву життєстійкості підлітків в процесі освітньої соціалізації. Вибірка досліджуваних складала 174 особи віком від 14 до 18 років. Серед них 142 дівчат та 32 хлопців. Рівень життєстійкості визначався за допомогою методики: «Тест життєстійкості» в адаптації Д.А. Леонтьєва та Е.І. Рассказової (Леонтьев & Рассказова, 2006).

Під час дослідження було використано такі методи статистичного аналізу: описові статистики (середнє арифметичне, стандартне, відхилення, мінімальне значення, максимальне значення); частотний аналіз (для визначення кількості досліджуваних з низькою та високою життєстійкістю); метод таблиць сполучень (для порівняння різниці у вираженості життєстійкості між хлопцями та дівчатами); ANOVA (для визначення статистичної значущості); критерій Крамера (для визначення статистичної значущості між номінальними змінними (стать та рівень життєстійкості).

Дослідження проводилося у декілька етапів. На першому етапі було виявлено психологічні особливості прояву структурних компонентів життєстійкості. На другому етапі дослідження було визначено середній рівень життєстійкості підлітків. Наступним кроком було порівняння різниці у вираженості життєстійкості між хлопцями та дівчатами

Результати та дискусії

Для визначення вираженості компонентів життєстійкості у підлітків було пораховано описові статистики. Зокрема, визначено: середній рівень залученості складає 30,9 балів зі стандартним відхиленням у 4,86 балів. Максимальне значення у вибірці складає 34 бали, мінімальне – 14. Середній рівень контролю складає 22 бали зі стандартним відхиленням у 3,5 балів. Максимальне значення у вибірці складає 29 балів, мінімальне – 12. Середній рівень виклику складає 13,7 балів зі стандартним відхиленням у 3,3 балів. Максимальне значення у вибірці складає 20 балів, мінімальне – 5 (таблиця 1).

Таблиця 1

Середній рівень вираженості компонентів життєстійкості

Компонент	*Кількість досліджуваних*	*Мінімальне значення у вибірці*	*Максимальне значення у вибірці*	*Середнє арифметичне*	*Стандартне відхилення*
Залученість	174	14,00	34,00	30,9770	4,86221
Контроль	174	12,00	29,00	22,0287	3,55539
Виклик	174	5,00	20,00	13,7126	3,38274

Згідно отриманих даних домінуючим структурним компонентом життєстійкості серед досліджуваних виступає залученість. Так, у зв’язку з активним інтересом до оточуючого світу, амбіційністю, прагненням до самореалізації, знаходження свого місця та референтної групи, підлітки виявляють потребу бути залученими до соціальної взаємодії, бажання активної участі у соціальних процесах оточуючого середовища. Дещо меншим виявився показник структурного компоненту контролю, і ще меншим структурний компонент – виклику. Так, молодим людям інколи важко контролювати прояви власних емоцій, гострі переживання та тривогу, особливо під час важких життєвих ситуацій. Низький прояв структурного компоненту

виклику можна пояснити віковими особливостями, які спричинюють прояв максималізму та перфекціонізму. Так, підлітки ще не мають досвіду і звички приймати будь-які труднощі як позитивний урок, вони занадто близько приймають до серця та гостро реагують на будь-яку невдачу, схильні висувати до себе надто високі вимоги, відповідно, мають тенденцію проявляти завищені очікування.

На наступному етапі дослідження було визначено середній рівень життєстійкості підлітків. Для визначення середнього рівня життєстійкості у підлітків було пораховано описові статистики, які визначають середню вираженість життєстійкості, стандартне відхилення, її максимальні та мінімальні значення у вибірці (таблиця 2).

Таблиця 2

Середній рівень вираженості життєстійкості

Мінімальне значення у вибірці	*Максимальне значення у вибірці*	*Середнє арифметичне*	*Стандартне відхилення*
31,00	79,00	61,7184	10,07922

Середній рівень життєстійкості складає 61,7 балів зі стандартним відхиленням у 10,07 балів. Максимальне значення у вибірці складає 79 балів, мінімальне – 31 бал.

Для того, щоб мати можливість працювати з рівнями, змінна життєстійкості була перекодована у порядкову. В неї було визначено 2 рівня:

- 1 рівень – низька життєстійкість – включає всіх досліджуваних, які отримали 60 балів та нижче.
- 2 рівень – висока життєстійкість – включає всіх респондентів, які отримали 61 бал та вище.

Така межа у 60 балів була обрана у зв'язку з статистикою, вказаною у оригінальному дослідженні Д.А Леонтьєва та Е.І. Рассказової. В їх нормативних даних середня вираженість життєстійкості складає 80 балів зі стандартним відхиленням у 18 балів. Це свідчить про те, що найнижчий поріг високої життєстійкості у нормативних даних складає 62 бали. Згідно цих даних, вибірка досліджуваних була поділена на 2 групи.

Для того, щоб визначити кількість досліджуваних з низькою та високою життєстійкістю був проведений частотний аналіз. Відповідно, у 66 осіб в групі низький рівень життєстійкості. Вираженість життєстійкості в цій групі досліджуваних складає 60 балів та менше. Ця група складає 37,9% від усієї вибірки підлітків.

У 108 осіб у групі мають високий рівень життєстійкості. Вираженість життєстійкості в цій групі досліджуваних складає 61 бал та вище. Ця група складає 62,1% від усієї вибірки підлітків (таблиця 3).

Таблиця 3

Розподіл досліджуваних за рівнями життєстійкості

Компонент	*Кількість досліджуваних*	*Мінімальне значення у вибірці*
Низька життєстійкість	66	37,9
Висока життєстійкість	108	62,1

Такий розподіл досліджуваних за вираженістю життєстійкості пояснюється тим, що переважна більшість досліджуваних виявляють високий рівень життєстійкості, що свідчить

про тенденцію до конструктивної поведінки в складних життєвих ситуаціях, вміння контролювати власні емоції, справлятися з труднощами, ставити цілі та досягати успіху.

Варто зазначити, що у дослідженні взяли участь 174 осіб віком від 14 до 18 років, серед яких 142 дівчат та 32 хлопців. Незважаючи на те, що різниця у кількості досліджуваних груп велика, кількість людей всередині кожної групи достатня для того, щоб проводити порівняння. Оскільки, для отримання достовірних результатів необхідно, щоб у кожній групі кількість досліджуваних була 30 осіб та більше. Так результати, з більшою ймовірністю, розподіляються нормально, що, в свою чергу, дозволяє використовувати параметричні критерії. Також, попри різницю у кількості респондентів серед дівчат та хлопців, кількість досліджуваних у кожній групі достатньо велика, щоб мати можливість розповсюджувати результат на генеральну сукупність — всю українську молодь, підлітків.

У таблиці 4. наведені описові статистики вираженості життєстійкості у хлопців та дівчат. Зокрема, у дівчат середня вираженість залученості складає 26,8 балів зі стандартним відхиленням у 4,54 бали; вираженість контролю складає 22,4 балів зі стандартним відхиленням у 3,29 балів; вираженість виклику складає 13,9 балів зі стандартним відхиленням у 3,52 бали. Загальний середній показник життєстійкості складає 63,2 бали зі стандартним відхиленням у 9,56 балів. У хлопців середня вираженість залученості складає 22,15 балів зі стандартним відхиленням у 4,40 бали; вираженість контролю складає 20,09 балів зі стандартним відхиленням у 4,3 балів; вираженість виклику складає 12,8 балів зі стандартним відхиленням у 2,51 бали. Загальний середній показник життєстійкості складає 55,12 бали зі стандартним відхиленням у 9,76 балів.

Таблиця 4

Різниця у вираженості життєстійкості між хлопцями та дівчатами

Стать	*Статистики*	*Залученість*	*Контроль*	*Виклик*	*Життєстійкість*
Жін.	Середнє арифметичне	26,8380	22,4648	13,9014	63,2042
	Стандартне відхилення	4,54705	3,29982	3,52963	9,56985
Чол.	Середнє арифметичне	22,1562	20,0937	12,8750	55,1250
	Стандартне відхилення	4,40754	4,03500	2,51126	9,76746

Згідно з отриманих даних, рівень життєстійкості у хлопців виражений значно нижче, ніж у дівчат. Отримані результати представлені у таблиці 5, зокрема знайдено статистично значущі відмінності між хлопцями та дівчатами у вираженості залученості (p=0,000), контролю (p=0,001) та життєстійкості (p=0,000). Статистично значущих відмінностей між хлопцями та дівчатами у вираженості структурного компоненту життєстійкості – виклику не виявлено (p=0,099).

Таблиця 5

Статистичні відмінності у вираженості життєстійкості у хлопців та дівчат

	Залученість	*Контроль*	*Виклик*	*Життєстійкість*
Рівень статистичної значущості	0,000	0,001	0,099	0,000

Для більшої наочності отримані результати було зображено у вигляді діаграми (рис. 1).

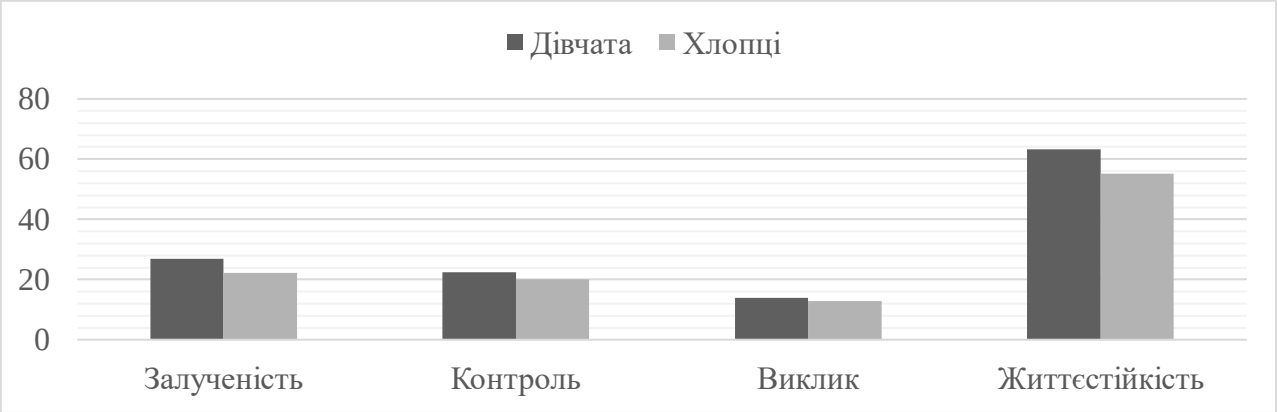

Рис. 1. Статистичні відмінності прояву життєстійкості у хлопців та дівчат

Зображена стовпчикова діаграма ілюструє різницю у вираженості залученості, контролю, виклику та життєстійкості між хлопцями та дівчатами.

Вищий показник залученості у дівчат проявляється у соціабельності, комунікабельності та прагненні встановлювати соціальні контакти, здійснювати обмін інформацією, що своєю чергою, значною мірою по'вязано з статевими особливостями, зокрема турботливістю, емпатійністю та розвиненими афіліативними потребами. В той час, як хлопці більшою мірою схильні дистанціюватися, прагнуть до самостійності та незалежності, відповідно, менше схильні вступати в соціальні контакти, вони зазвичай більш інтровертовані та емоційно стримані.

Вищий показник структурного компоненту життєстійкості – контролю у дівчат ніж хлопців спричинений не лише статевими особливостями, а й соціальним досвідом, зокрема умінням дівчат усвідомлювати свої почуття та емоції, активно їх проявляти та вчасно їх регулювати. В той час, як хлопцям притаманно більшою мірою стримувати себе у прояві своїх емоційних реакцій, відповідно, їх усвідомлення та здатність ефективно їх регулювати є значно меншою. Також, у дівчат наявна генетично обумовлена потреба та прагнення швидко розрізняти емоційні прояви інших людей, розвинене уміння підлаштовуватися під стан партнера, які й забезпечують ефективне вміння контролювати власну емоційну сферу. Враховуючи вище зазначене, а саме більш високі показники залученості та контролю у дівчат, цілком логічним є те, що показник виклику також є значно вищим у дівчат, аніж у хлопців. Так, у зв'язку з вродженою здатністю та природнім вмінням контролювати власні емоції, дівчата схильні менш фатально сприймати невдачі та складні життєві ситуації, зокрема вони демонструють кращу здатність та вміння бачити у них позитивний психологічний зміст, більш швидко перелаштовуватися й виявляти рефлексивність, яка, в свою чергу, забезпечує урегулювання подальших дій, формування нових цілей та вияву відчуття відповідальності. В той час, як хлопці прагнуть підтримки і часто схильні знімати з себе відповідальність за негативні наслідки. Так, дівчата більшою мірою демонструють стійкість до мінливих зовнішніх обставин, здатність зберігати внутрішні мотиви в будь якій діяльності, незалежно від ситуації, на відміну від хлопців, які схильні обумовлювати свої внутрішні мотиви, зовнішніми обставинами, підлаштовуватися до норм і вимог тої діяльністю, яку вони виконують. Саме тому, їм складно швидко змінювати свій стиль поведінки, швидко підлаштовуватися під обставини та змінювати власні переконання, вони зазвичай схильні

сприймати ситуацію однобоко, а у складних життєвих ситуаціях рідше проявляють рефлексію та меншою мірою схильні до оптимізму.

Наступним кроком було порівняння різниці у вираженості життєстійкості між хлопцями та дівчатами за допомогою методу таблиць сполучень (таблиця 6). Таблиці сполучення дозволяють порівняти дві номінальні змінні. Зокрема, було виявлено, що у групі дівчат наявно 46 осіб з низькою життєстійкістю та 96 осіб з високою життєстійкістю. У групі хлопців виявлено 20 осіб з низькою життєстійкістю та 12 осіб з високою життєстійкістю. Варто звернути увагу на те, що серед дівчат більше осіб з високою життєстійкістю, а серед хлопців – з низькою життєстійкістю.

Таблиця 6

Розподіл хлопців та за рівнями життєстійкості

Компонент	*Низька життєстійкість*	*Висока життєстійкість*
Дівчата	46	96
Хлопці	20	12

Визначити відмінності у частотному розподілі досліджуваних за рівнем життєстійкості можна за допомогою критерію Крамера. Він визначає статистичну значущість взаємозв'язку між номінальними змінними. Результати аналізу наведені у таблиці 7.

Таблиця 7

Статистична значущість розподілу хлопців та дівчат за рівнями життєстійкості

	Значення	*Статистична значущість*
Критерій Крамера	0,240	0,001

В результаті проведеного аналізу була підтверджена статична значущість відмінностей між хлопцями та дівчатами щодо їх приналежності до групи з різним рівнем життєстійкості (p=0,001). Отже, дівчата з більшою ймовірністю потрапляють до групи досліджуваних з високою життєстійкістю, а хлопці з більшою ймовірністю потрапляють до групи досліджуваних з низькою життєстійкістю.

Для більш наочного представлення отримані результати було зображено у вигляді діаграми (рис. 2).

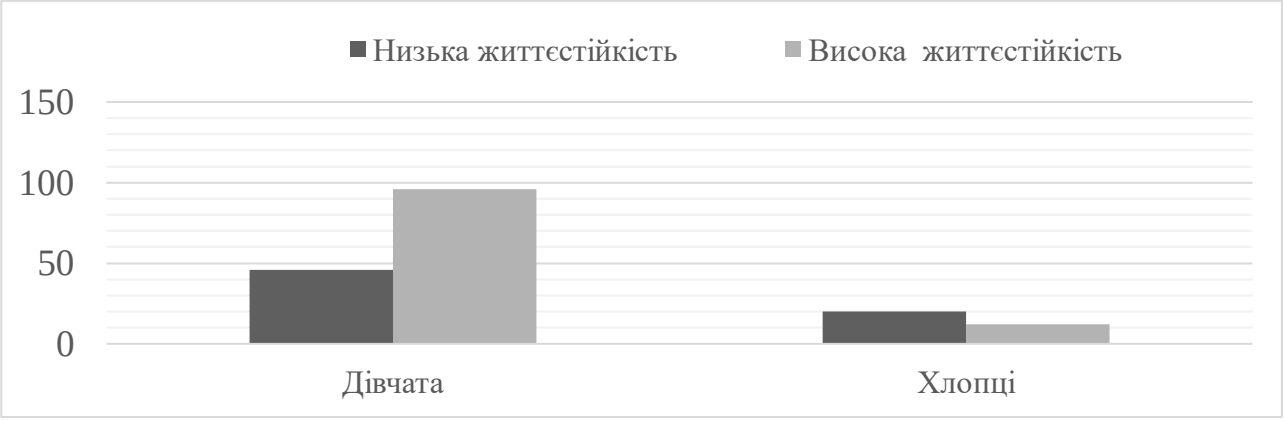

Рис. 2. Розподіл хлопців та дівчат за рівнями життєстійкості

Зображена стовпчикова діаграма (рис. 2), демонструє кількісне співвідношення дівчат і хлопців щодо прояву життєстійкості, а саме скільки хлопців та дівчат мають високу або низьку життєстійкість. Таким чином, можна стверджувати, що серед досліджуваних високий рівень життєстійкості було виявлено значною мірою серед дівчат, аніж хлопців. Це можна пояснити статевими особливостями, зокрема умінням підлаштовуватися до обставин, вмінням домовлятися, високою комунікативністю, а також наявною схильністю до високого рівня емоційного інтелекту.

Висновки

Освітня соціалізація може бути ефективною лише з урахуванням відповідних вимог, а саме створенні необхідних умов для розвитку основного особистісного ресурсу – життєстійкості. Оскільки, важливо не лише забезпечувати реалізацію власного особистісного потенціалу кожному підлітку, а й вчасно сформувати вміння ефективно протистояти існуючим труднощам та загрозам психологічного характеру, перетворюючи їх на нові перспективні можливості. Життєстійкість забезпечує адаптацію, психічне здоров'я та психологічне благополуччя особистості, сприяє розвитку мотивації, впевненості у майбутньому, прагненню знайти сенс у житті. А головне, вона постає основним рушійним механізмом задля використання ефективних усвідомлених стратегій для протистояння стресу, оперативній здатності відновлюватися, а головне знаходити сенс в пережитих труднощах. Згідно отриманих даних проведеного емпіричного дослідження можна стверджувати, що переважна більшість досліджуваних підлітків виявляють високий рівень життєстійкості, зокрема найвищого рівня набуває структурний компонент – «залученість», в той час як найнижчого – «виклик». Також, під час дослідження, були виявлені статистичні відмінності між хлопцями та дівчатами, а саме рівень життєстійкості у хлопців виражений значно нижче, ніж у дівчат.

Таким чином, важливим завданням сьогодення залишається реалізація необхідної потреби створювати умови для повноцінного розвитку особистості, а саме формування її життєстійкості, яка забезпечить їй можливість стати активним суб'єктом власної життєтворчості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш глибокому аналізі психологічних особливостей прояву життєстійкості підлітків, її взаємозв'язку з іншими психічними феноменами, зокрема її вплив на розвиток копінг-стратегій підлітків.

Література

1. Горленко, В.М., Марухина, І.В., Панок, В.Г., Предко, В.В., Рибалка, В.В., Романовська, Д.Д., та ін. (2021). *Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв'язання конфліктів у закладі освіти.* Київ : Ніка-Центр.
2. Леонтьев, Д.А., & Рассказова, Е.И. (2006). *Тест жизнестойкости*. Москва : Смысл.
3. Предко, В.В., & Предко, Д.Є. (2021). Психологічне значення життєстійкості задля розвитку фрустраційної толерантності особистості у складних життєвих ситуаціях. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Особистість у життєвих ситуаціях: світові тенденції й національні особливості» (PLSWTNP) (м. Київ, 05 листопада 2021 року),* (с. 98–100). Київ : Про формат
4. Предко, Д.Є. (2019). Переживання як чинник формування внутрішньої людини. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Релігія та медицина» (присвяченій пам'яті свт. Луки*

(В.Ф. Войно-Ясенецького)) (11-12 червня 2019 року). (с. 91–94). Київ : Вид-во НМУ ім. О.О. Богомольця.

5. Hosseini, S.M., Hesam, S., & Hosseini, S.A. (2022). Relationship of Hardiness Components to General Health, Spiritual Health, and Burnout: The Path Analysis. *Iranian Journal of Psychiatry*, *17*(2), 196–207. doi:10.18502/ijps.v17i2.8910
6. Kobasa, S.C., Maddi, S.R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: a prospective study. *Journal of personality and social psychology*, *42*(1), 168–177 https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.168
7. Maddi, S.R. (2020). Resiliency and Hardiness. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences: Clinical, Applied, and Cross-Cultural Research*, 393–398.
8. May, R. (1958). Contributions of Existential Psychotherapy. Existence: A new dimension in psychiatry and psychology. In R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger (Eds.). (pp. 37–91.). New York : Basic Books. https://doi.org/10.1037/11321-002
9. Terziev, V., & Vasileva, S. (2022). The role of education in socialization of an individual. *Available at SSRN 4004400*. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4004400

References

1. Horlenko, V.M., Marukhyna, I.V., Panok, V.H., Predko, V.V., Rybalka, V.V., Romanovska, D.D., & Sosnovenko, N.V. (2021). *Psykholohichnyi suprovid formuvannia demokratychnykh zasad ta profilaktyky i rozviazannia konfliktiv u zakladi osvity* [*Psychological support for the formation of democratic principles and prevention and resolution of conflicts in the educational institution*]. Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
2. Leontev, D.A., & Rasskazova, E.I. (2006). *Test zhiznestojkosti [Hardiness Test]*. Moscow : Smysl [in Russian].
3. Predko, V.V., & Predko, D.Ye. (2021). Psykholohichne znachennia zhyttiestiikosti zadlia rozvytku frustratsiinoi tolerantnosti osobystosti u skladnykh zhyttievykh sytuatsiiakh [Psychological significance of hardiness for the development of frustration tolerance of the individual in difficult life situations]. *Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «Osobystist u zhyttievykh sytuatsiiakh: svitovi tendentsii y natsionalni osoblyvosti» – Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation "Personality in life situations: world trends and national features" (PLSWTNF)* (*m. Kyiv, November 5th, 2021*), (pp. 98-100). Kyiv : Pro format [in Ukrainian].
4. Predko, D.Ye. (2019) Perezhyvannia yak chynnyk formuvannia vnutrishnoi liudyny [Experience as a factor in the formation of the inner man*]. Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (prysviachenii pamiati svt. Luky (V. F. Voino-Yasenetskoho)) «Relihiia ta medytsyna» – Materials of the international sciences.-pact. conf. "Religion and medicine" (dedicated to the memory of Svt. Luke (V. F. Voino-Yasenetsky)) (June 11-12, 2019).* (pp 91–94). Kyiv : Vyd-vo NMU im. O.O. Bohomoltsia [in Ukrainian].
5. Hosseini, S.M., Hesam, S., & Hosseini, S.A. (2022). Relationship of Hardiness Components to General Health, Spiritual Health, and Burnout: The Path Analysis. *Iranian Journal of Psychiatry*, *17*(2), 196–207. doi:10.18502/ijps.v17i2.8910
6. Kobasa, S.C., Maddi, S.R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: a prospective study. *Journal of personality and social psychology*, *42*(1), 168–177 https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.168
7. Maddi, S.R. (2020). Resiliency and Hardiness. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences: Clinical, Applied, and Cross-Cultural Research*, 393–398.
8. May, R. (1958). Contributions of Existential Psychotherapy. Existence: A new dimension in psychiatry and psychology. In R. May, E. Angel, H. F. Ellenberger (Eds.). (pp. 37–91.).

New York : Basic Books. https://doi.org/10.1037/11321-002
9. Terziev, V., & Vasileva, S. (2022). The role of education in socialization of an individual. *Available at SSRN 4004400*. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4004400

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE FEATURES OF ADOLESCENTS' HARDINESS MANIFESTATION IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL SOCIALIZATION

Viktoria Predko
PhD in Psychology, Senior Research Fellow
Ukrainian Scientific and Methodical Center of Practical Psychology and Social Work
98-A, Vito-Litovsk Lane, Kyiv, Ukraine, 03045
tori.viktoriya@gmail.com, https://orcid.org/0000-0001-5160-7636

Abstract
The article raises the issue of the need to rethink the psychological content of the educational process, in particular, emphasizes the urgent need for the development of personal aspects of personality, namely its hardiness. The psychological meaning of the concept of hardiness and its main functions is revealed. It is emphasized that it is the leading structure of the personality, which contains three interrelated common dispositions, commitment, a sense of control, acceptance of a challenge, and functions as the main resource of hardiness when faced with stressful conditions. Its leading role in the adaptation of the personality, the preservation of mental health and psychological well-being, the formation of the ability to effectively resist difficulties and realize one's own potential is noted. It has been determined that the most sensitive stage in the development of hardiness is adolescence. It is emphasized that educational socialization is an effective system that promotes the formation of the individual, namely, ensures the acceptance of its social role, the gradual assimilation of the requirements of society, norms and values. The article presents the results of a study demonstrating the psychological characteristics of the manifestation of hardiness. In particular, most of the subjects show a high level of hardiness, which indicates a tendency to constructive behavior in difficult life situations. However, the level of hardiness in boys is much lower than in girls. Among the features of the manifestation of the structural components of hardiness, it was found that the highest level acquires commitment, while the lowest level acquires a challenge. Thus, due to an active interest in the world around them, ambition, the need for self-realization, finding their place and the reference group, adolescents tend to be involved in social interaction, express a desire to actively participate in the social processes of the environment. However, due to age characteristics, they also tend to show maximalism and perfectionism, which to a large extent hinders the development of the ability to make positive experience out of difficult situations and not be afraid of change.
Keywords: hardiness, adolescent, difficult life situation, educational environment, educational socialization

Подано 05.04.2022
Рекомендовано до друку 14.04.2022